

МАЙБУТНЄ ГАЗОТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЧАСТКОВОМУ ПОГЛИНАННІ ЇЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ КОРПОРАЦІЯМИ?

Л.Т.Гораль

*ІФНТУНГ, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська 15, тел. (03422)
e-mail: LiliاناG@ua.fm*

На протяженні всєї історії незалежної України постійно виникають проблеми на газовому ринку. Причин їх виникнення достатньо багато, но самая главная – это почти полная зависимость от единственного поставщика газа – России. В данной статье автор анализирует состояние дел на рынке газа Украины и возможность появления на этом рынке транснациональных корпораций (ТНК).

During the whole history of the independent Ukraine, different problems concerning the gas market appear regularly. Many reasons of this can be found, but the main among them is almost full dependence on one gas supplier – Russia. In the very article the author is analyzing the condition of the Ukrainian gas market and the probability of the multinational corporations' invasion on this market.

Україна зазнає дедалі більшого впливу світових процесів транснаціоналізації виробництва і капіталу. В першу чергу це стосується галузей, що найбільше інтегровані у світове господарство. Чи не найголовнішою такою галуззю є транспортування енергоносіїв до європейських споживачів, зокрема російського газу. Фактично нині газотранспортна система України перестала бути суто національним виробничим об'єктом, перетворившись на об'єкт пильної уваги та життєвих інтересів інших держав. Підписання українсько-російської міжурядової угоди про стратегічне співробітництво у газовій сфері та установчих документів Міжнародного консорціуму з управління та розвитку газотранспортної системи України є цьому підтвердженням. Тому варто розглянути прояви транснаціоналізації виробництва в нафтогазовій сфері у світі та проаналізувати можливі її наслідки для системи управління газотранспортною системою України.

Як прогнозують експерти Andersen Consulting, до 2015 року в Європі можна буде спостерігати процес об'єднання газової галузі й електроенергетики в єдину європейську енергетичну систему. Зараз на європейському енергетичному відбуваються серйозні структурні зміни, викликані прийняттям директив Євросоюзу з відкриття національних ринків газу й електроенергії. ЄС активно підтримує проекти з розвитку інфраструктури європейської газотранспортної системи: створення інтерконектору, що з'єднує Великобританію з континентальною Європою; будівництво трубопроводу Євро-Магриб для перекачування алжирського газу в Європу; будівництво трубопроводу з Ямалу для транспортування газу з Росії через Білорусь і Польщу в Німеччину [3].

У сучасних умовах української економіки магістральний транспорт газу набуває особливого значення. По-перше, як один із головних засобів подавання газу споживачам. По-друге,

як стаття значних надходжень до бюджету. По-третє, як джерело проблем у російсько-українських відносинах через несанкціонований відбір російського газу. Натомість газотранспортна система України може принести найбільші фінансові надходження до бюджету у разі її часткової приватизації.

Нині з огляду на внутрішні й зовнішні причини доречно говорити лише про вибір ефективного варіанту участі закордонних компаній в експлуатації української ГТС, а не про його реалізацію. Залучення інвесторів очікується як мінімум через два-три роки — цей час буде потрібний для вирішення проблем, пов'язаних із реалізацією обраного варіанту.

Такі проблеми властиві не лише Україні й більшості країн СНД, а й деяким країнам-претендентам на вступ до ЄС. По-перше, у зв'язку з тим, що низка українських законів прямо забороняє приватизувати ГТС; концесійне законодавство нерозвинене і лише згадує про можливість передачі газопроводів у концесію; немає програми адаптації українського законодавства до стандартів і норм ЄС.

По-друге, не проведено реструктуризацію «газового» сектора, що припускає приватизацію цілого комплексу заходів: створення конкурентних умов у сегментах ПЕК; по можливості відділення транзиту газу від інших функцій; підвищення ефективності й незалежності регулюючого органу в цій сфері та ін. Фактичне перепідпорядкування НКРЕ (котра регулює відносини й у нафтогазовому комплексі) не додає цьому найважливішому органу незалежності. А збитки НАК «Нафтогаз України» не потребують будь-яких коментарів.

По-третє, не закінчено міжнародний аудит ГТС і газосховищ.

По-четверте, не проведено остаточне звільнення боргів за спожитий російський газ і ще багато інших проблем (законодавчого характеру в тому числі).

Але все ж сьогодні варто говорити про недалеку перспективу часткової приватизації ГТС України транснаціональними корпораціями.

Термін *«транснаціональна компанія»* (multinational corporation – MNC, multinational enterprise), як загальноприйнятий, вживається з 1960 року. За визначенням Комісії з транснаціональних корпорацій ООН, **ТНК** – це компанія яка:

– яка включає одиниці (підрозділи) в двох або більше країнах, незалежно від юридичної форми і сфери діяльності;

– яка оперує у рамках системи прийняття рішень, що дає змогу проводити узгоджену політику і загальну стратегію через один або більше керівних центрів;

– у якій окремі одиниці (підрозділи) пов'язані спільною власністю таким чином, що одна (або більше) із них можуть впливати на діяльність інших (зокрема, розподіляти інтелектуальні та інші ресурси, відповідальність за результати функціонування і ін.).

Серед основних *причин виникнення* ТНК експерти називають такі: інтернаціоналізація виробництва і капіталу на основі розвитку продуктивних сил, що переростають національно-державні межі; вивезення капіталу; конкурентна боротьба у міжнародному масштабі; необхідність подолання торгових і політичних бар'єрів (використання замість традиційного експорту дочірніх закордонних компаній для проникнення на митні території і внутрішні ринки інших країн); прагнення до отримання надприбутків. У останньому випадку додатковий прибуток ТНК може бути отриманий за рахунок відмінностей, що існують у материнській країні та країнах базування підрозділів ТНК, а саме: у багатстві і вартості природних ресурсів; у кваліфікації робочої сили і рівні заробітної плати; у здійсненні амортизаційної політики і, зокрема, у нормативах амортизаційних відрахувань; в антимонopolному і трудовому законодавстві; у рівні оподаткування; в екологічних стандартах; у стабільності валют тощо. При цьому материнськими компаніями застосовуються такі важелі контролю над дочірніми компаніями та філіями, як переважна частка у статутному капіталі, володіння технологічними, інформаційними, фінансовими, сировинними та іншими ресурсами, призначення персоналу на ключові посади, особливі домовленості (наприклад, про забезпечення ринків збуту), а також неформальні механізми впливу.

Усі транснаціональні корпорації мають *спільні ознаки*, що надають їм істотні *переваги* над іншими компаніями. Насамперед можна назвати спроможність диверсифікувати діяльність для зниження ризику і пом'якшення наслідків кризових ударів (спочатку материнська компанія може прямо або опосередковано доувати дочірній компанії, що виходять на новий ринок), можливість впроваджувати гнучку організаційну структуру управління з децентралізацією частини функцій, консолідувати фінансову звітність у рамках усієї системи з метою вироблення стратегії сплати найменших подат-

ків (можливість перерозподілу прибутку між компаніями, що входять до корпорації, аби найбільший прибуток отримували ті з них, що користуються податковими пільгами тощо), спільне формування ринку та забезпечення монополії на ньому, можливість зростання і бути лідером.

Проникнення транснаціональних корпорацій на територію інших країн зазвичай відбувається шляхом отримання у власність, господарське володіння або оперативне управління відокремленого майна на території цих держав відповідно до їх національного законодавства. Відбуватися це може як шляхом безпосереднього придбання підприємств (зокрема з метою наступного злиття), так і через придбання акцій відповідних структур. Якщо на продаж виставляється державне майно, воно спочатку має бути відчужене на умовах, що визначаються окремим законодавчим актом країни-володаря майна. При цьому ТНК проводять диференційовану політику щодо країн проникнення. У розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, ТНК, як правило, здійснюють інвестиції у галузі обробної промисловості. В економічно слабкіших країнах найдоцільнішими вважаються капіталовкладення у видобувну промисловість, нарощування товарного (перш за все сировинного) експорту, розвиток сфери сервісу та послуг. Проникаючи на національний ринок, ТНК суттєво впливають на економіку країни, що їх приймає. Маючи як позитивний, так і негативний бік, цей вплив особливо відчутний у країнах зі слабкою або перехідною економікою. [1]

Серед *позитивних впливів* ТНК на економіку країни, що приймає їх на своїй території, передусім варто назвати такі: ТНК сприяють раціональнішому розподілу наявних ресурсів та розміщенню виробництва, завдяки їм активніше поширюються нові технології і товари, ТНК сприяють посиленню конкуренції та розширенню міжнародного співробітництва. Водночас, *негативний вплив* ТНК на динаміку економічного зростання країни може бути таким суттєвим, що перебиває можливі позитивні ефекти. Наприклад, ТНК часто втручаються у сфери, що традиційно вважаються сферами державних інтересів. З огляду на масштаби діяльності і можливі розбіжності інтересів країн базування ТНК з інтересами країн, що їх приймають, транснаціональні корпорації здатні протидіяти реалізації неприйнятної для них економічної політики країн, в яких вони здійснюють свою діяльність, і навіть дезорганізувати зовнішньоекономічну сферу країни-партнера в цілому. Використовуючи трансфертні ціни, дочірні компанії, що діють у різних країнах, ТНК вмільо приховують прибутки від оподаткування шляхом перекачування їх з однієї країни в іншу, внаслідок чого бюджетом приймаючої країни недоотримуються відповідні кошти. Крім того, ТНК здатні встановлювати монополію високі ціни, диктувати інші умови, які зачіпають інтереси країн, що їх приймають. Дуже часто діяльність транснаціональних корпорацій характеризується хижацькою експлуатацією природ-

них і трудових ресурсів відповідної країни. Дбаючи про захист власних інтересів, ТНК, як правило, концентрують наукові дослідження і технічні розробки в країні базування, у результаті чого країни, що їх приймають, стають менш науково, технічно та технологічно розвинутими порівняно з країнами, в яких розташована материнська компанія корпорації.

За цих умов національний капітал здатний витримати конкуренцію з ТНК тільки в тому випадку, якщо він сам структурується в потужні фінансово-промислові утворення, адекватні міжнародним аналогам, і може провадити активну зовнішньоекономічну політику.

Загалом за прогнозами, у *майбутньому нафтогазова промисловість стане галуззю з надзвичайно високим ступенем концентрації капіталу й виробництва*, практично перебуваючи у руках незначної кількості домінуючих міжнародних гігантів, що здійснюватимуть розвідку, видобуток та транспортування вуглеводнів у найвіддаленіші кутки планети для забезпечення відповідності пропозиції попиту, істотне збільшення якого очікується до 2020 р.

Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) в економіці України має виняткове значення, оскільки визначається істотною бюджетоформуючою роллю нафтогазової сфери та великою потребою в енергоносіях через значну концентрацію енергоємних виробництв. Разом з тим вітчизняна нафтогазова галузь є досить проблемною внаслідок обмеженості власних запасів газу та нафти, дестабілізації роботи нафтопереробних підприємств після розпаду СРСР та нерозвиненості внутрішнього ринку нафтопродуктів. Приватизаційні процеси у ПЕК призвели до приходу на український нафтовий ринок великих, передусім російських, ТНК [4]. Домінування російських нафтогазових компаній зумовлено традиційною роллю Росії як основного експортера вуглеводнів в Україну, геополітичним розташуванням України як транзитера російських енергоносіїв до країн Європи, а також активною експансіоністською політикою російських ТНК щодо придбання потужностей, зокрема нафтопереробних, у країнах СНД та Східної Європи.

Інтереси іноземних ТНК в Україні полягають також у можливостях використання української системи магістральних нафтогазопроводів для транспортування вуглеводневої сировини та нафтопродуктів до країн Європи. При цьому вони намагаються встановлювати свої «правила гри» і визначати нафтогнотранзитну політику України.

Аналогічну політику здійснює «Газпром», який є найбільшим постачальником газу в Україну та через її територію до країн Європи. Крім газової сфери, присутність «Газпрому» спостерігається в нафтовій, хімічній, алюмінієвій промисловості, а також у виробництві труб, авіа- і машинобудуванні України.

На жаль, нестабільна економічна ситуація, неплатежі в економіці та ПЕК, високий рівень податкового тиску, постійна зміна законодавства в енергетичній сфері, значні борги держави, неадекватність цін та тарифів на енергоносії собівартості їх видобутку та виробництва, непрозорі правила гри на енергетичних ринках, повільна приватизація підприємств ПЕК відштовхують інвесторів від України. Подальша невирішеність цих та інших питань, більшість з яких лежить поза ПЕК і є загальнодержавними, позбавить підприємства енергетики перспектив на майбутнє.

Потрібно вже сьогодні зрозуміти необхідність структурних реформ у ПЕК, оскільки Україна не готова до будь-якої форми співробітництва із закордонними компаніями щодо ГТС. Однак, можна зробити висновок про перевагу варіанту часткової приватизації газотранспортної системи (ГТС) перед іншими засобами участі іноземних інвесторів у роботі ГТС і намітити низку заходів для її реалізації.

Література

- 1 Дутчак В. Аналітичний огляд нафтогазових транснаціональних компаній, що працюють в Україні // Нефть и газ. – 2002. – № 4 (40). – С. 96-109.
- 2 Нафта і газ України: Збірник наукових праць. – К.: Нора-Прінт, 2002.
- 3 Саприкін В. Майбутнє газотранспортної системи України: орендувати не можна приватизувати // Дзеркало тижня. – 23 грудня 2000 р.
- 4 Саприкін В. Стан та перспективи міжнародного співробітництва України в енергетичній сфері // Дзеркало тижня. – 14 жовтня 2000 р.